

Визије будућности: југословенски простор 1914–1918: тематска збирка докумената, приредио и уводну студију написао Милош Војиновић, Нови Сад: Академска књига, 2024, 453.

Збирка докумената *Визије будућности: југословенски простор 1914–1918*, чији је приређивач Милош Војиновић, научни сарадник Балканолошког института Српске академије наука и уметности, представља компилацију изабраних јавних и тајних меморандума, прокламација, програма, мемоара, одлука конференција, декларација, резолуција, манифеста, скупштинских говора, писама, тајних планова, дневничких белешки, војних заповести, извода из публикација, полицијских извештаја, телеграфских вести, записника са састанака и објављиваних плаката на југословенском подручју током Првог светског рата, чији су аутори били учесници политичких догађаја или еминентни културни делатници. Објављених 96 докумената приређено је хронолошким редом, од транскрипта беседе регента Александра Карађорђевића приликом отварања ванредног сазива Народне скупштине у Нишу, 30. јула 1914, до записника са седнице Великог народног савета у Новом Саду, одржане 28. децембра 1918. године. Војиновић је своју досадашњу научну каријеру посветио проучавању политичких идеја у 19. и почетком 20. века и друштвене и економске историје непосредно пре, током и након Првог светског рата. Докторирао је на Хумболтовом универзитету у Берлину, на тему *Science for Statecraft: the British Empire and New Sciences 1890–1920*. Аутор је монографије *Политичке идеје Младе Босне*, фотографске историје Сарајевског атентата и бројних чланака о идеологијама на југословенском простору с краја 19. и почетка 20. века.

Визије будућности објављене су крајем 2024, у оквиру библиотеке *Изабрани српски економски и политички списи 1850–1940*, чији је издавач Академска књига и коју чине четири издања, од којих се свако састоји од приређивачевих разматрања и коментара и једног или више докумената, студија, дела или радова. Војиновићев предговор почиње описом панораме окупираног Београда, коју је Урош Предић насликао током Првог светског рата и која у овом случају симболизује ратно страдање и неизвесну будућ-

ност као контекст у коме настају документи садржани у збирци. Њихов избор није заснован на приређивачевим политичким ставовима, већ на потреби да се у једној збирци обухвате репрезентативни говори, прогласи и списи свих политичких фактора на југословенском подручју и суседству, како оних који су афирмативно гледали на уједињење, тако и оних који су се против њега борили. Предговор се даље састоји од Војиновићеве изванредне анализе друштвених, политичких и економских питања на југословенском подручју током Првог светског рата, као и међународне политичке ситуације и ратног исхода. Стога, можемо закључити да је приређивач већ у предговору пружио неопходан контекст за разумевање садржаних докумената. Оно што Војиновићеву збирку издваја од претходних које су садржале грађу о југословенском уједињењу јесте да је она сачињена са циљем да прикаже гледишта представника најразличитијих идеологија, верских заједница и политичких и културних организација, демонстрирајући хетерогеност подручја која су ушла у састав нове државе.

Први приређени документ у збирци јесте поменути транскрипт беседе регента Александра на отварању ванредног сазива Народне скупштине у Нишу 1914. године. Одмах за њим, приређена је објава краља Николе црногорском становништву о ступању Краљевине Црне Горе у рат. С тим у вези, Војиновић је објавио велики број царских и краљевских прокламација, скупштинских резолуција и програмских меморандума и декларација. Међу најзначајније убрајамо прогласе српског и црногорског монарха; текст Нишке декларације; обраћање „македонских патриота” народним представницима Бугарске, Србије и Грчке; манифест уједињене српске, хрватске и словеначке омладине о југословенском јединству, објављен у Паризу 1915; виђење хрватског историчара и аустрофила Ива Пилара о политичкој улози Хрвата у рату; памфлет Удружења за италијанску Далмацију; дневничке белешке љубљанског бискупа Антона Бонавентуре Јеглича; писмо Живојина Перића београдској *Политици* о својој старој идеји уједињења Србије и Аустро-Угарске; текст Мајске декларације; текст Крфске декларације; меморандум Ива Пилара цару Карлу; меморандум мостарског политичара Шерифа Арнаутовића цару Карлу; захтев врхбосанског надбискупа Јосипа Штадлера за сједињење Хрватске, Славоније, Далмације, Босне и Херцеговине и Истре у једну аутономну политичку и финансијску област под династијом Хабзбурга; програм југословенских комуниста, објављен у Москви 1918; говор Владимира Пребега, присталице династије Хабзбурга и великог противника југословенског уједињења, у Хрватском сабору; текст словеначког политичара и предводника најклерикалније фракције Словеначке народне странке, Ивана Шуштершича, о југословенском јединству; текст предлога о проглашењу Државе Словенаца, Хрвата и Срба; извештај

штампе на мађарском језику о оснивању Мађарског националног већа у Великом Бечкерекy; текст Женевске декларације; текст резолуције Народног већа из Срема о присаједињењу ове области Краљевини Србији; записник Велике народне скупштине Срба, Буњеваца и осталих Словена у Банату, Бачкој и Барањи, на којој је донета одлука о присаједињењу ових области Краљевини Србији; текст одлуке Велике народне скупштине српског народа у Црној Гори; меморандум о Албанији, који су албански национални прваци објавили у Бостону; текст програма румунског листа *Opinka* и манифест Великог одбора Швапског народног већа. Довољан је поглед на наслове поменутих докумената да би се дошло до закључка да је Војиновић у овој збирци заиста обухватио све релевантне политичке чиниоце и управо у томе лежи њен највећи значај – у питању је прва свеобухватна компилација репрезентативних аката свих политичких чинилаца на југословенском подручју током и непосредно након завршетка Првог светског рата.

Диспропорција у броју докумената у свакој од пет ратних година лако је објашњива. Ентузијастичне и фанатичне прокламације ратних циљева у прве две ратне године заменио је потпуни недостатак програмских декларација током 1916, која је била година неизвесности за изгнану српску владу, скупштину и војску на Крфу и у Солуну и најстроже цензуре унутар Хабзбуршке монархије. Смрћу цара Франца Јозефа, обновом парламентарног живота у Хабзбуршкој монархији и учвршћивањем савезничких војски на Солунском фронту, долази до делимичне обнове политичког живота на југословенском простору и раста броја докумената присутних у збирци. Најзад, највећи број приређених докумената настао је 1918, последње ратне године, када су се све нације и политичке опције бориле за остварење својих циљева и амбиција у околностима савезничке победе и дезинтеграције Хабзбуршке монархије.

Војиновићева збирка, праћена лепо написаним предговором, у коме су документи на изванредан начин стављени у друштвено-политички контекст, представља немерљив допринос српској, али и осталим историографијама на подручју некадашње Југославије. Хетерогеност грађе представља њену највећу вредност, уз чињеницу да ће умногоме олакшати посао будућим истраживачима друштвених, економских и политичких прилика на југословенском подручју током Првог светског рата, имајући у виду да је велики број значајних докумената садржан у једном издању. Услед свега наведеног, збирку докумената *Визије будућности: југословенски простор 1914–1918*. најтоплије препоручујемо научној јавности и широј читалачкој публици.

Лука Роксић